

конфліктах є комплексною проблемою, що перебуває на перетині міжнародного гуманітарного права, права прав людини та національного законодавства. Стрімкий розвиток технологій безпілотних систем і розширення практики їх бойового застосування випереджають нормотворчі процеси як на міжнародному, так і на національному рівні, що породжує правову невизначеність і ризик безкарності за вчинені порушення. Вирішення цих проблем потребує як вдосконалення чинного МГП відповідно до сучасних воєнно-технічних реалій, так і розроблення в Україні системного законодавства у сфері застосування БпЛА, яке відповідало б міжнародним стандартам і враховувало досвід, набутий у ході захисту державного суверенітету.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : міжнародний договір від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199
2. Melzer N. Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law. Geneva : ICRC, 2009. 85 p.
3. Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons (CCW). Group of Governmental Experts on Lethal Autonomous Weapons Systems. URL: <https://www.un.org/disarmament/the-convention-on-certain-conventional-weapons>
4. Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 № 3393-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17>
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
6. Про затвердження Правил виконання польотів безпілотними авіаційними комплексами державної авіації України : наказ Міністерства оборони України від 08.12.2016 № 661. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0031-17#Text>

УДК 340.1

Декайло П. В.
*старший викладач кафедри
кримінального права та процесу
Західноукраїнського національного університету*

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АРЕШТУ МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Інститут права власності є одним із наріжних каменів правової системи будь-якої демократичної держави. Конституція України, як Основний Закон, гарантує непорушність права приватної власності, встановлюючи, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з

мотивів суспільної необхідності [1]. Однак, абсолютний характер права власності не виключає можливості його обмеження у випадках, передбачених законом, задля досягнення легітимної мети, такої як забезпечення кримінального провадження, виконання судових рішень або стягнення податкового боргу. Одним із найпоширеніших та, водночас, найбільш конфліктних механізмів такого обмеження є арешт майна.

Актуальність дослідження цього інституту зумовлена необхідністю пошуку балансу між публічним інтересом держави у забезпеченні правосуддя та приватним інтересом особи у вільному володінні своїм майном. Арешт майна за своєю правовою природою є заходом забезпечення, який полягає у тимчасовому позбавленні власника або володільця можливості відчужувати майно, розпоряджатися ним, а в окремих випадках - і користуватися. Цей захід не припиняє права власності як такого, але створює істотні обтяження (заборону), що унеможливають юридичну зміну долі майна до моменту скасування арешту. У вітчизняному законодавстві інститут арешту майна має міжгалузевий характер, оскільки регулюється нормами кримінального, процесуального, цивільного процесуального, господарського процесуального законодавства, а також законодавства про виконавче провадження. Проте найбільш детально та суворо регламентованим є порядок накладення арешту в рамках кримінального провадження, де ризик втручання у права людини є найвищим.

Згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), арешт майна є одним із заходів забезпечення кримінального провадження. Його сутність полягає у тимчасовому, за рішенням слідчого судді або суду, позбавленні підозрюваного, обвинуваченого, осіб, які несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, а також третіх осіб, права на відчуження, розпорядження та/або користування майном [2]. Законодавець чітко визначає мету такого заходу: забезпечення збереження речових доказів; спеціальна конфіскація; конфіскація майна як вид покарання або захід кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

Ключовим аспектом законності арешту майна є дотримання принципу пропорційності. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїй практиці неодноразово наголошував, що будь-яке втручання у право власності повинно відповідати критерію «справедливої рівноваги» між інтересами суспільства та правами конкретної особи (стаття 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Втручання не повинно покладати на особу «надмірний індивідуальний тягар» [6]. Це означає, що слідчий суддя, розглядаючи клопотання про арешт, зобов'язаний оцінити, чи виправдовує мета застосування арешту ті негативні наслідки, які настануть для власника майна.

Процесуальний порядок застосування арешту майна у кримінальному провадженні передбачає ініціювання цього питання прокурором або слідчим за погодженням з прокурором шляхом подання відповідного клопотання до слідчого судді місцевого суду. Клопотання повинно відповідати низці формальних вимог, зокрема містити правові підстави для арешту, перелік і

види майна, документи, що підтверджують право власності, а також обґрунтування необхідності арешту та ризиків, що незастосування цього заходу перешкодить кримінальному провадженню[2]. Важливою новелою сучасного законодавства є можливість накладення арешту на майно третіх осіб, якщо є достатні підстави вважати, що воно було отримане злочинним шляхом або використовувалося для вчинення злочину. Це створює додаткові виклики для захисту прав добросовісних набувачів, які можуть не мати жодного відношення до розслідуваного правопорушення.

Розгляд клопотання про арешт майна здійснюється слідчим суддею, як правило, за участю слідчого, прокурора та власника майна. Однак, з метою запобігання відчуженню майна до накладення арешту, закон дозволяє розглядати клопотання без повідомлення власника, якщо це є необхідним для забезпечення ефективності заходу. У такому випадку власник отримує копію ухвали вже після накладення арешту і має право звернутися до суду з клопотанням про його скасування. Ухвала слідчого судді про арешт майна підлягає негайному виконанню [2].

Окремої уваги заслуговує процедура арешту майна у цивільному та господарському судочинстві, де цей захід виступає способом забезпечення позову. Метою тут є гарантування реального виконання майбутнього рішення суду. Відповідно до Цивільного процесуального кодексу України, суд може накласти арешт на майно відповідача, якщо існує реальна загроза невиконання чи утруднення виконання можливого рішення суду [3]. На відміну від кримінального процесу, де ініціатива належить державним органам, у цивільному процесі тягар доказування необхідності арешту лежить на позивачеві, який повинен обґрунтувати співмірність заявленого заходу забезпечення позовним вимогам.

Третім важливим виміром є арешт майна у виконавчому провадженні. Це завершальна стадія судового процесу, де арешт виступає вже не як запобіжний захід, а як перший стан примусової реалізації майна боржника. Згідно із Законом України «Про виконавче провадження», виконавець зобов'язаний накласти арешт на майно боржника (крім коштів) одночасно з відкриттям виконавчого провадження або в процесі виявлення майна. Арешт у цьому випадку включає опис майна, оголошення заборони розпоряджатися ним, а в разі потреби - обмеження права користування майном або його вилучення [4]. Специфікою цієї стадії є те, що арешт накладається не судом, а безпосередньо державним або приватним виконавцем шляхом винесення постанови, що підкреслює імперативний характер виконання судових рішень.

Однією з найгостріших проблем у сфері арешту майна в Україні є управління арештованими активами. Тривалий час майно, на яке накладено арешт у кримінальних провадженнях (особливо це стосується підприємств, нерухомості, транспортних засобів), просто простоявало, втрачаючи свою економічну вартість, або ж продовжувало нелегально використовуватися. Для вирішення цієї проблеми було створено Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА). Передача арештованого майна в управління АРМА дозволяє зберегти його економічну вартість, забезпечити надходження до бюджету від його використання та запобігти знеціненню активів до вироку суду [5]. Втім, практика діяльності АРМА також виявляє

низку проблем, пов'язаних із прозорістю обрання управителів та ефективністю контролю за збереженням активів.

Важливим елементом правового механізму арешту майна є процедура його скасування. У кримінальному процесі арешт може бути скасований повністю або частково слідчим суддею під час досудового розслідування або судом під час судового провадження за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника чи законного представника, іншого власника або володільця майна, якщо вони доведуть, що в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано [2]. Ця норма є важливою гарантією відновлення прав особи, однак на практиці процес скасування арешту часто затягується через перевантаженість судів та процесуальну пасивність органів досудового розслідування.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що арешт майна є складним і багатограним правовим інститутом, який виконує важливі функції у забезпеченні ефективності правосуддя. Водночас, застосування цього інструменту неминуче вступає у конфлікт із конституційним правом власності. Легітимність арешту майна залежить від суворого дотримання процесуальної форми, наявності обґрунтованої підозри (у кримінальному процесі) або реальних ризиків невиконання рішення (у цивільному процесі), а також від відповідальності принципам пропорційності та розумності. Подальше вдосконалення законодавства має бути спрямоване на мінімізацію ризиків зловживання правом на арешт, підвищення ефективності управління арештованими активами та забезпечення дієвого судового контролю за дотриманням прав власників на всіх етапах провадження. Лише за таких умов інститут арешту майна слугуватиме інтересам правосуддя, не перетворюючись на інститут тиску на бізнес чи незаконного переділу власності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-13. Ст. 88.
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
4. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 30. Ст. 542.
5. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10.11.2015 р. № 772-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 51. Ст. 462.
6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Спорронг і Льоннрот проти Швеції» від 23.09.1982 р. (Заяви № 7151/75, № 7152/75). URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 30.11.2025).